

Katka Vlčková

Hesla

In Maňák, J., Švec, Š., Švec, V. **Slovník pedagogické metodologie, Brno, 2005**

Doplňkový materiál k výuce

KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

(angl. *quantitative research*)

Ustálené, nikoli však výstižné, označení pro metodologii výzkumu v pedagogice a sociálních vědách, která je založena na *pozitivismu* (k.v. je někdy nazýván „novopozitivistický“). Hlavní znaky: Zdrojem poznání má být pouze objektivní/objektivizované a co možná nejpřesnější zkoumání edukační reality, podobně jako v přírodních vědách. Cílem výzkumu je objasňování jevů na základě *vědecké teorie*, ověřování z ní odvozených *hypotéz* a formulování *zákonitostí*. Postup výzkumu je formalizován, jeho provádění lze popsat pomocí různých schémat a modelů, které zaručují jeho opakovatelnost a verifikovatelnost. Sběr dat je stále častěji prováděn on-line – časové, finanční výhody, zasažení i obtížně dosažitelných skupin, multimediální možnosti, flexibilita. Výsledky jsou statisticky zpracovány a prezentovány tak, aby splňovaly požadavek *reliability, validity a reprezentativnosti výběru* a pokud možno byly vyjádřeny též kvantitativními daty. Dodržuje se standardní *postup výzkumu* a jeho *etapy*, struktura *projektu výzkumu* i *zprávy z výzkumu*. Hlavní metody: *experiment, dotazník, strukturované pozorování/rozhovor*.

Někdy se hovoří o dvou základních *paradigmatech* pedagogické metodologie, resp. o kvantitativní a *kvalitativní metodologii*. Dříve chápány jako kontradiktorní, v současnosti spíše jako komplementární; využívá se vzájemného doplňování obou přístupů za účelem co nejlepšího postžení výzkumného problému. Většina odborníků se shoduje na tom, že kombinace metod obou přístupů umožňuje celistvější poznání.

Tabulka zobecněných rozdílů kvalitativního a kvantitativního výzkumu

kritérium	kvantitativní výzkum	kvalitativní výzkum
filozofický zdroj	pozitivizmus	fenomenologie, antropologie, hermeneutika
cíl	získání objektivního důkazu, ověření teorie/ hypotéz	porozumění chování lidí v přirozeném prostředí
charakter	snaha o objektivnost	subjektivní
vztah k teorii	potvrzení či vyvrácení teorie	tvorba teorie, generování hypotéz
myšlenkový postup	prvotně dedukce	prvotně indukce
východisko/ začátek výzkumu	vychází z teorie a hypotéz	začíná vstupem do terénu
plánování výzkumu	pečlivě se připravuje na začátku, písemný <i>projekt</i> podle dané struktury	plán vzniká v průběhu práce, mohou se měnit zkoumané otázky, a metody => je pružnější
průběh výzkumu	plánovitě ověřuje hypotézy, zjišťuje kauzální vztahy	shromažďuje obrovské množství údajů o konkrétním chování lidí a o jeho kontextu, zaznamenává se a interpretuje, v průběhu výzkumu se vynořují hypotézy
počet zkoumaných osob	reprezentativní vzorek, preference velkého množství	žák, třída, škola – „reprezentativnost“ ve smyslu specifičnosti
techniky, metody	experiment (manipulace s proměnnými), dotazník, testy, standardizované pozorování aj.	dlouhodobý terénní výzkum, pozorování s různou mírou zúčastněnosti, spolupráce výzkumníka s informanty při sběru údajů, bez zasahování do dějů
zpracování dat	kvantitativní, počítačové, statistické, snaha o objektivní interpretaci dat	kvalitativní kódování, analýza, interpretace – subjektivní porozumění

spolehlivost výsledků	standardní postupy, zjišťována statisticky (validita, reliabilita); výzkum lze zopakovat	problematická - výsledky subjektivní; <i>triangulace dat</i> , metod, výzkumníků, teorie (interpretace údajů několika výzkumníky, porovnání podobných výzkumů, podobných jedinců v podobném kontextu, použití více metod, schválením závěrečné zprávy účastníky)
výsledky, podoba závěrečné zprávy	zobecnění výsledků na populaci, zjištění zákonitostí; stručná, výstižná výzkumná zpráva, dle zažité struktury: 1/ výzkumný problém, 2/ metodologie, 3/ analýza dat, 4/ diskuse výsledků	vysvětlování chování lidí v určitém kontextu; detailní, interpretativní či jen deskriptivní zpráva, hluboké vyprávění
platnost výsledků	snaha o platnost pro celou populaci	platnost pro danou třídu, žáka, školu
význam	predikce, zákonitosti,	deskripce, porozumění, smysl

VI.

Lit.:

- Gavora, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
Pelikán, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998.
Hendl, Jan *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-820-1
Kerlinger, F. N. *Základy výzkumu chování. Pedagogický a psychologický výzkum*. Praha : Academia, 1972. bez ISBN

HALÓ EFEKT / EFEKT HALÓ

(angl. *halo-effect*)

Též zastaralé *jev haló*; jev poprvé popsal F. L. Wells (1907), pojmenování od E. L. Thorndika (1920); globální *chyba v posuzování* lidí; patří k nejčastějším omylům v *sociálním vnímání*. Tendence pozorovatele být ovlivněn jednotlivým rysem, prvním a/n. celkovým dojmem při posuzování jiného jejího rysu. Dojem je přitom tvořen z 55% vzhledem (oblečení, doplňky, gestikulace aj.), 38% hlasem a z pouhých 7% obsahem sdělení. Příznivý dojem vede ke zdůraznění kladných vlastností posuzovaného, nepříznivý dojem má opačné účinky; znalost nápadných pozitivních nebo negativních vlastností/rysů nám zkresluje posouzení vlastností ostatních. H.e. je součástí tzv. *kontextového efektu* - h. e. vyvolává kontext nabídky různých charakteristik, prostřednictvím nichž má být osoba posouzena. H. e. se vyskytuje především u hodnocení z morálního hlediska, nedochází k němu u axiologicky neutrálních vlastností. H.e. souvisí také s chybami, kt. vznikají z *předsudků, stereotypizace a generalizování*. Konstatována bývá blízkost tří *chyb posouzení*: e.h., *efektu zmírňování* (angl. *leniency-effect*) a *logické chyby posouzení*.

Kontrola h.e. je ve výzkumu nutností. Posuzovatelé musí být předem upozorněni na nebezpečí chyb a měli by být schopni mentálně oddělit posouzení např. na jedné dimenzi od posouzení na jiné dimenzi. Také např. v případě pozorování činnosti učitele ve výuce můžeme na základě výše zmíněných důvodů zkreslení reality či na základě našeho očekávání dojít ke špatným závěrům.

H.e. viz Kolaříková (1982).

VI.

Lit:

Kolaříková, O. *Zřetel k efektu „haló“ v základním výzkumu osobnostních vlastností. Zprávy psychologické laboratoře ČSAV v Brně. ČSAV : Brno, 1982.*

EFEKT ZMÍRŇOVÁNÍ

(angl. *leniency-effect*)

Jedna ze základních *chyb v posuzování* lidí; tendence hodnotit lidi a zejména sebe vysoko vzhledem k žádoucím vlastnostem a nízko vzhledem k nežádoucím (u sebehodnocení splývá s efektem tzv. *sociální dezirability* - činitelem snižujícím objektivitu např. *dotazníkových* či *ratingových dat*); tendence posuzujících hodnotit spíše mírně než přísně – v posudcích převažují pozitivní vlastnosti; získaná rozložení nebývají normální, ale šikmá; při stanovení typu stupnice a hodnotících kategorií je na to třeba myslet předem.

VI.

LOGICKÁ CHYBA POSOUZENÍ

Jedna ze základních *chyb v posuzování* lidí; poprvé popsána Newcombem (1931), pojmenování od Guilforda (1936); tendence posuzovatele na základě předběžného náhledu či předsudku o vzájemném sepětí určitých osobnostních aj. rysů shledávat také jejich koexistenci u posuzovaného (př. kdo lže, ten krade). Uplatnění logické chyby závisí na vyspělosti posuzovatelů; na nebezpečí chyb je třeba posuzovatele předem upozornit.

VI.

EFEKT SOCIÁLNÍ ŽÁDOUCNOSTI / DEZIRABILITY

(angl. *social desirability effect*)

Tendence respondenta upravovat např. při rozhovoru své odpovědi tak, aby vyzněly, jak si myslí, že se od něj očekává; např. žák chce tazateli „udělat radost“ a odpovídá tak, aby byl tazatel spokojen. Je třeba nestavět závěry výzkumu jen na tom, co nám o sobě respondent, např. žák sdělí. E.s.ž. snižuje objektivitu *dotazníkových* a *ratingových dat*.

VI.

EFEKT NOVOSTI

(angl. *law of recency, recency effect*)

Též *zákon novosti*, méně často také *čerstvosti*, *rannosti* či *bezprostřednosti*. Tendence být nejvíce ovlivňován tím, co člověk právě prožil; v *experimentech volného vybavování: položky* umístěné na konci seznamu jsou snadněji a více vybavovány než položky ze střední části seznamu; významný v *psychologii učení*: spoj mezi slovy je tím pevnější, čím je styk bezprostřednější.

VI.

PLACEBO EFEKT/EFEKT PLACEBA

(angl. *placebo effect*)

Příznivé působení víry jedince v účinnost léčby; prům. až 30% účinku léčby a léčebných prostředků údajně způsobuje *placebo* - farmakologicky neúčinná látka vzhledově připomínající účinnou látku (např. tabletku cukru); míra je různá u různých onemocnění, jedinců, léčebných postupů. Velký význam má v psychofarmakologickém výzkumu – běžný při výzkumu účinnosti léků ke kontrole a) očekávání pacienta, že mu lék pomůže, b) přesvědčení výzkumníka o účinnosti léku, c) pozitivního vlivu mimořádné pozornosti ze

strany personálu. Obvykle se používá tzv. ***dvojitě slepého pokusu*** – *experimentální skupina* dostává lék a srovnatelná *kontrolní skupina* placebo; pacienti, ani badatel do konce studie neví, kt. skupina dostává placebo. Jestliže je procento zlepšení větší u skupiny, kt. dostávala účinnou látku, je látka považována za účinnou; pokud je zlepšení přibližně stejné, jedná se o p.e. a látka je považována za neúčinnou. P. e. může být velmi silný (např. u psychických poruch); mechanismus, kt. ho způsobuje není přesně znám, doloženy jsou sociální vlivy (role pacienta – „dobrý pacient se uzdravuje“, status lékaře - autorita, důvěra), očekávání jedince, vliv jeho zkušenosti; podmiňování, sugesce apod.

VI.
